

Dialekter i skolan

Undervisningsmaterial om svenska dialekter
för högstadiet och gymnasiet

Innehåll

Välkommen att ta del av vårt undervisningsmaterial!	3
Varför ska du undervisa om dialekter?	4
Dialekter i kursplaner och ämnesplaner i svenska	6
Fakta om dialekter	10
Förslag på hur du kan arbeta med dialekter i undervisningen.....	18
Tips för fördjupning	24
Om våra inspelningar och transkriptioner	35

Välkommen att ta del av vårt undervisningsmaterial!

Detta material är ett komplement till de dialektinspelningar med transkriptioner du finner på vår webbplats. Materialet vänder sig främst till dig som är lärare på högstadiet och gymnasiet och är tänkt att fungera som underlag för undervisningen om dialekter i ämnena svenska och svenska som andraspråk. Vi kopplar materialet till de relevanta avsnitten i kurs- och ämnesplanerna från 2011.

I vårt undervisningsmaterial hittar du ett faktaavsnitt om dialekter där vi också definierar begrepp som kan vara bra att känna till. Vi ger förslag på inspirations- och diskussionsfrågor samt olika övningar och uppgifter som kan användas i undervisningen om dialekter. Vissa är tänkta att få igång elevernas tankar medan andra kan ingå i betygsunderlaget. Vi guidar dig också vidare med tips på var man kan lyssna och titta på dialekter och var man kan läsa både på och om olika dialekter. Sist i materialet finns lite fakta om våra inspelningar och transkriptioner.

Detta är ingen slutgiltig version av undervisningsmaterialet; det kan både komma att byggas ut och anpassas efter användarnas synpunkter och kommentarer. Har du frågor eller förslag på förbättringar är du därför varmt välkommen att kontakta oss. Vi tar tacksamt emot dina synpunkter!

Kontaktperson:

Lovisa Alvtörn

Dialektpedagog

Institutet för språk och folkminnen
Dialekt- och folkminnesarkivet i Uppsala (DFU)
Box 135, 751 04 Uppsala

E-post: lovisa.alvtorn@sprakochfolkminnen.se

Tfn direkt: 018-65 24 14

Tfn växel: 018-65 21 60

www.sprakochfolkminnen.se

Varför ska du undervisa om dialekter?

”Varför ska vi lära oss det här?” undrar eleverna. Ja, varför är det viktigt att lära sig om dialekter? Har du funderat på det? Känner du att du som lärare har ett bra svar på frågan? Det räcker inte med förklaringen att det står i kurs- eller ämnesplanen. För att bli intresserade och nyfikna behöver både du och eleverna känna en större motivation än så ...

Dialekten vi har vuxit upp med är en del av vårt ursprung, vår identitet, vår personliga historia. Den är, liksom alla våra dialekter, viktig för att den är en kulturskatt som är för värdefull för att glömmas bort. Genom att tala och förstå dialekt kan vi känna del i en gemenskap, och genom att lyssna på och försöka förstå äldre dialekt och andras dialekter kan vi ta del av andra sätt att se på världen och att leva i den.

Genom våra inspelningar får eleven uppleva ett äldre språkbruk, en del av vår historia och vårt kulturarv. Berättelserna från förr och orden för företeelser som idag håller på att falla i glömska ger en levande inblick i ett svunnet Sverige. Dessa röster kan ge eleven ett nytt perspektiv på sin egen livssituation idag, genom jämförelsen med hur annorlunda livet i Sverige kunde vara för bara några generationer sedan.

Huvuddelen av våra inspelningar representerar dialekterna så som de talades för omkring hundra år sedan. Syftet med att spela in dialekt var nämligen länge att samla in och bevara de äldsta exemplen på dialekt man kunde hitta. Eleven kan jämföra med hur dialekterna låter idag, antingen genom egen erfarenhet eller genom att till exempel lyssna på nyare dialektinspelningar (t.ex. från projektet [Swedia 2000](#)). Vad lever kvar? Vad har förändrats? Vilka är anledningarna till den här utvecklingen? Nya ord har kommit in för nya företeelser, vissa ord har försvunnit. I många fall blir det också tydligt att dialekterna har utjämnats sedan inspelningarna gjordes. De har idag kvar färre lokala drag och låter istället mer regionala eller standardsvenska. Det finns dock dialekter som inte har förändrats så mycket på den här tiden, och det är spännande att fundera på hur det kommer sig att just dessa dialekter är så starka än idag.

En grundläggande egenskap hos levande språk är att de ständigt förändrar sig. En annan sådan grundläggande egenskap är variation. Detta är en viktig lärdom för eleven. Att bli medveten om vilken stor geografisk variation det finns i språket, och att få lyssna på talare från vitt skilda delar av vårt språkområde, kan förhoppningsvis leda till ökad förståelse och tolerans för dem som talar annorlunda än man själv.

Det finns många fördomar knutna till dialekter. Stockholmare är si, smålänningar så, skåningar är alltid så här och alla vet väl hur norrlänningar är ... Genom att bli medveten om sina fördomar och reflektera över dem tar man ett första steg mot att bli av med dem. Våra inspirationsfrågor hjälper eleven att medvetandegöra sina tankar kring sin egen och andras dialekter. Pratar jag likadant med mina vänner eller min lärare som med mormor? Vad tycker jag egentligen om min egen dialekt? Varför tycker jag så illa eller bra om just den där personen – kan det ha något med dialekten att göra? Varför används dialekter så ofta i reklam? Vad har det för betydelse om dialekterna försvinner, det vore ju bara bra om alla förstod varandra bättre, eller?

Att lyssna på dialekter kan också hjälpa eleven att utveckla och vidga sin språkliga kompetens, exempelvis att förbättra sin förmåga att förstå variationer i uttal och intonation och att utöka sitt eget ordförråd. Det kan bli lättare att förstå våra grannspråk danska och norska när man tränar sitt öra att tolka varierande uttal. Denna ökade kunskap kan sedan dessutom vara till hjälp vid inläringen av främmande språk.

Många elever har kanske inte stött på så mycket dialekter eller dialekttalande tidigare. Dialektundervisningen kan bli ett tillfälle att förundras och förtrollas av språkets fantastiska möjligheter. Wow, jag förstår faktiskt vad det där betyder trots att de uttalar så annorlunda och trots att jag aldrig hört det uttalet förut! Vår hjärna har en fantastisk förmåga att tolka tal till meningsfulla yttranden. Den är många gånger betydligt mer uppfinningsrik och klurig än vad man tror.

Dialektala ord beskriver ofta något som standardsvenskan saknar ord för. Orden känns oumbärliga för dem som använder dem, som *hurven*, *töligt*, *buksorg* och *sunsa*.* Värmländska Linnea undrar i sin blogg varför ordet *töligt* inte finns. Hur förklarar man det, frågar hon. ”Har gjort flera försök men jag tycker inte att briljansen med ordet kommer fram riktigt. Som en blandning mellan jobbigt/suck/tråkigt? Hur klarar man sig utan det?”**

Det finns idag ganska mycket skönlitteratur med dialektala inslag, och också musik som framförs på dialekt. Ta bara en titt bland våra fördjupningstips! Varför har författaren eller sångaren valt att använda dialekt? Ger dialekten en extra dimension – en känsla, en stämning, en färgning? Vad skulle hända med boken eller sången om dialekten saknades? Hur skulle vår värld vara utan dialekter? Det skulle nog bli en lite tristare och fattigare värld att leva i.

* Att vara *hurven* betyder ungefär att känna sig kall och frusen eller att rysa av obehag. Den som har *buksorg* är uppfylld av en överdriven omsorg om att det ska finnas mat i hushållet eller av en ängslan om att själv inte få tillräckligt att äta. *Sunsar* gör man när man använder bröd, potatis eller liknande för att suga upp den goda såsen som blivit kvar på tallriken. Läs mer om dessa ord under [Aktuellt dialektord](#) på vår webbplats.

** Linnea skrev ett inlägg om ordet *töligt* i sin blogg Liijo (liijoblogg.blogspot.com) i maj 2010. Bloggen är numera endast öppen för inbjudna läsare.

Dialekter i kursplaner och ämnesplaner i svenska

Här har vi samlat de utdrag ur kursplanerna för grundskolan och ämnesplanerna för gymnasiet som är relevanta för undervisningen om dialekter.

Grundskolan Lgr 11: kursplan i svenska i grundskolan

Årskurs 4–6 under rubriken Språkbruk

- Språkbruk i Sverige och Norden. Några varianter av regionala skillnader i talad svenska.

Kunskapskrav:

Betyget E, C, A i slutet av årskurs 6: Eleven kan ge exempel på nationella minoritetsspråk, föra enkla resonemang om språkliga varianter inom svenskan samt ge exempel på tydligt framträdande språkliga likheter och skillnader i svenskan och närliggande språk.

Årskurs 7–9 under rubriken Språkbruk

- Skillnader i språkanvändning beroende på i vilket sammanhang, med vem och med vilket syfte man kommunicerar.
- Språkbruk i Sverige och Norden. Några varianter av regionalt färgat talspråk i Sverige och olika språk i Norden.
- Språkbruk genom tiderna.

Ur kunskapskraven:

Betyget E i slutet av årskurs 9: Eleven kan föra **enkla och till viss del** underbyggda resonemang om svenska språkets historia, ursprung och särdrag samt jämföra med närliggande språk och beskriva tydligt framträdande likheter och skillnader.

Gymnasiet GY2011: ämnesplan för ämnet svenska

Ämnets syfte

Vidare ska undervisningen leda till att eleverna utvecklar kunskaper om det svenska språket, dess uppbyggnad och ursprung samt ge dem möjlighet att reflektera över olika typer av språklig variation.

Undervisningen i ämnet svenska ska ge eleverna förutsättningar att utveckla följande: 9. Kunskaper om språkförhållanden i Sverige och övriga Norden samt det svenska språkets ursprung. Förmåga att reflektera över olika former av språklig variation.

Svenska 1

Centralt innehåll. Undervisningen i kursen ska behandla följande centrala innehåll:

- Grundläggande språkliga begrepp som behövs för att på ett metodiskt och strukturerat sätt tala om och analysera språk och språklig variation samt diskutera språkriktighetsfrågor.
- Dialekter och språklig variation i talat och skrivet språk som hänger samman med till exempel ålder, kön och social bakgrund. Skillnader mellan formellt och informellt språkbruk samt attityder till olika former av språklig variation.

Ur kunskapskraven:

Betyget E: Eleven kan göra **enkla** reflektioner över hur språklig variation hänger samman med talare och kommunikationssituation samt ge exempel på hur språk och språkbruk kan markera avstånd och samhörighet. Dessutom resonerar eleven **översiktligt** om attityder till **någon** form av språklig variation.

Svenska 2

Centralt innehåll. Undervisningen i kursen ska behandla följande centrala innehåll:

- Språkförhållanden i Sverige och övriga Norden, till exempel språklagstiftning, minoritetsspråk och dialekter.

Ur kunskapskraven:

Betyget C: Eleven kan **med viss precision** utifrån språkexempel redogöra för hur olika typer av satser, fraser och ord i svenska språket är uppbyggda och samspelar med varandra i grammatiken. Eleven kan **utförligt** redogöra för **några** aspekter av språksituationen i Sverige och övriga Norden.

Svenska 3

Centralt innehåll. Undervisningen i kursen ska behandla följande centrala innehåll:

- Det svenska språkets ursprung, historiska utveckling och släktskapsförhållanden. Språkförändring.

Ur kunskapskraven:

Betyget A: Eleven kan **utförligt och nyanserat** redogöra för några aspekter av det svenska språkets släktskapsförhållanden och historiska utveckling. **Dessutom kan eleven dra relevanta generella slutsatser om språkförändring.**

Ämnesplan för ämnet svenska som andraspråk

Ämnets syfte

Undervisningen i ämnet svenska som andraspråk ska ge eleverna förutsättningar att utveckla följande: 7. Kunskaper om språk och språklig variation samt förmåga att reflektera över språkanvändning och attityder till olika språkbruk.

Svenska som andraspråk 1

Centralt innehåll. Undervisningen i kursen ska behandla följande centrala innehåll:

- Språklig variation i Sverige och i det svenska språket, med tonvikt på hur språkvariation hänger samman med till exempel ursprung och bostadsort, ålder, kön, och social bakgrund. Attityder till språklig variation.

Ur kunskapskraven:

Betyget E: Eleven kan göra **enkla** reflektioner över hur språklig variation hänger samman med talare, syfte och kommunikationssituation samt hur språk i olika situationer kan ha olika status. Eleven ger också exempel på språkliga drag som är typiska för tal- och skriftspråk.

Svenska som andraspråk 2

Centralt innehåll. Undervisningen i kursen ska behandla följande centrala innehåll:

- Språklig variation i Sverige och i det svenska språket. Språksläktskap och språkförändringar. Svenskans, invandraspråkens, minoritetsspråkens, teckenspråkets och dialekternas ställning och status.

Ur kunskapskraven:

Betyget A: Eleven kan göra **välgrundade och nyanserade** reflektioner över sin egen och andras språkanvändning samt **med säkerhet** använda olika strategier för att utveckla sitt eget lärande. Dessutom kan eleven **utförligt** redogöra för språksituationen i Sverige, och kan ge exempel på **samt med dessa som utgångspunkt, utförligt redogöra för språklig variation, språkförändringar** och svenska språkets släktskapsförhållanden med andra språk.

Svenska som andraspråk 3

Centralt innehåll. Undervisningen i kursen ska behandla följande centrala innehåll:

- Språklig variation och språkanvändning, med tonvikt på hur kön, social bakgrund och kulturell tillhörighet påverkar människors sätt att tala och skriva och hur språket kan

användas för att uttrycka maktförhållanden. Skillnader mellan majoritetssamhällets och minoriteternas språkbruk.

Ur kunskapskraven:

Betyget C: Eleven kan göra **välgrundade** reflektioner över hur språkbruk och språk-användning påverkar människors sätt att tala och skriva, samt hur språk kan användas för att uttrycka maktförhållanden.

Fakta om dialekter

Häftet [Fakta om dialekter. Faktahäfte för dig i skolan.](#) riktar sig direkt till barn och unga. Det finns utlagt på *För dig i skolan*-sidorna på vår webbplats. På samma ställe hittar du som lärare också ett dokument med källor till faktahäftet.

Mer fakta om dialekter hittar du på vår webbplats på sidorna [Frågor och svar om dialekter.](#)

Notera att vi i detta avsnitt både återger texterna i faktahäftet och dessutom ger lite extra fakta för dig som är lärare. Den språkliga nivån och svårighetsgraden varierar därför bitvis i texterna nedan.

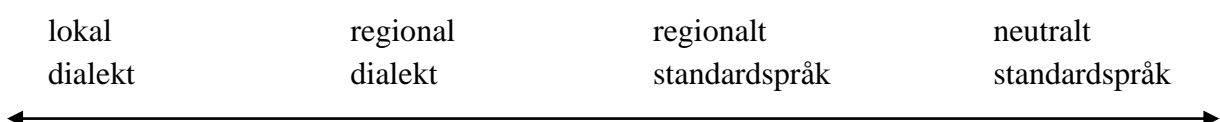
Vad är en dialekt och vad är ett språk?

I ett språk brukar det finnas olika dialekter. En dialekt är en variant av ett språk, och den varianten talas i ett visst geografiskt område. Ibland kan man undra varför något är en dialekt och inte ett eget språk. I Kina är dialekterna så olika varandra att talarna av två olika dialekter inte alls kan förstå varandra. Andra gånger kan det vara tvärtom. Språken norska och svenska är så lika varandra att svenskar och norrmän ofta förstår varandra väldigt väl. Men skillnaden är att Norge och Sverige är två självständiga nationer. Kina är en enda jättestor nation. Det är ofta nationsgränserna som avgör var man drar gränsen mellan olika språk.

I dagligt tal använder man ofta begreppet dialekt som en motsats till föreställningen om ett *standardspråk* (riksspråk) som är helt utan lokala språkdrag.

Skala från dialekt till standardspråk

Man kan tala dialekt på olika sätt. Vissa pratar mycket dialekt, så mycket att det är svårt eller omöjligt för personer som inte kan dialekten att förstå dem. Andra pratar knappt någon dialekt alls. Att prata utan dialekt kallas för att tala *standardspråk*. Då går det inte ens att höra vilken del av landet den som talar kommer ifrån. Man kan placera in de olika varianterna av talat språk på en glidande skala:

Lokal/traditionell dialekt skiljer sig mest från standardspråket. Att en dialekt är lokal betyder att den bara används inom ett litet område. Lokal dialekt är svår, ja ibland omöjlig, för personer från andra delar av landet att förstå. Fram till början av 1900-talet fanns det mycket mer lokala dialekter än idag. Då kunde dialekterna skilja sig ganska mycket även mellan två byar som låg bredvid varandra.

Skillnaderna mellan lokal dialekt och standardspråket finns i uttal, böjning, ordförråd och meningsbyggnad. Exempel på uttal är att säga *körka* istället för *kyrka*, och på böjning att säga *koa* istället för *kon*. När det gäller ordförråd säger vissa *stinta* istället för *flicka* eller *sork* istället för *pojke*. Meningsbyggnad är bland annat vilken ordning orden kommer i, exempelvis *bror min* istället för *min bror*.

Lokal dialekt finns kvar än idag men försvinner mer och mer. Nu är det ganska få personer som talar lokal dialekt, och de flesta finns på landsbygden.

Regional/utjämnad dialekt skiljer sig tydligt från standardspråket men det brukar gå bra för personer från andra delar av landet att förstå nästan allting. En person som pratar göteborgska, stockholmska, skånska, västgötska eller värmländska har regional dialekt.

Det går inte att höra från vilken by eller vilket samhälle talaren kommer, men däremot hörs det tydligt i vilken region, alltså vilken större stad eller vilket landskap, personen hör hemma. Det kan märkas på uttalet, vissa ord i ordförrådet eller på *språkmelodin*. Språkmelodi kallas också för *intonation*, och det är hur man går upp eller ner i tonen när man pratar. Exempel på språkmelodi är att göteborgare går upp med tonen i slutet av en mening, eller att dalmål och gotländska låter sjungande.

I **regionalt standardspråk** finns det nästan ingen dialekt kvar. Det finns bara några få skillnader mot neutralt standardspråk som gör att det går att höra från vilken större region eller landsända talaren kommer. Språkmelodin brukar finnas kvar, den är ofta det sista som försvinner av en dialekt.

De regionala standardspråken i svenskan är: *sydsvenskt standardspråk* (Lund är centrum), *västsvenskt standardspråk* (Göteborg är centrum), *uppsvenskt standardspråk* (Uppsala och Stockholm är centrum), *norrländskt standardspråk* (Umeå är centrum) och *finlandssvenskt standardspråk* (Helsingfors är centrum).

Neutralt standardspråk avslöjar inte alls var talaren kommer ifrån. Det uttalas nästan som skriftspråket. Det liknar uttalet hos dialekterna i Mälardalen, eftersom det är de som ligger till grund för vårt skriftspråk. I verkligheten finns det kanske ingen som talar helt neutralt standardspråk. De allra flesta har i alla fall någonting i uttalet, ordförrådet eller språkmelodin som gör att man kan höra var de kommer ifrån.

Språkliga variabler

För att beskriva skillnader mellan dialekt och standardspråk, eller mellan olika dialekter, utgår man från *språkliga variabler*. En variabel innebär att det finns variation, alltså att en och samma sak kan uttryckas på olika sätt. Variablerna kan finnas inom uttal, böjning, ordförråd eller meningsbyggnad (vilket är olika *språkliga nivåer*). Här kommer några exempel:

Uttal (fonologiska variabler):

bakre eller främre *r* (r-ljudet)

tjockt eller tunt *l* (l-ljudet)

int eller *inte* (t.ex. *Jag vet int.*) (negationen *inte*)

diftonger eller enkla vokaler (t.ex. *steor* eller *stor*, *stain* eller *sten*) (vokalfonem)

skuri, *skurit* eller *skåred* (t.ex. *Aj, jag har skuri mig i fingret!*) (supinumändelsen *-it*)

Böjning (morfologiska variabler):

sola eller *solen* (t.ex. *Sola skiner idag.*) (bestämd form singular av vissa substantiv)

dom är för dyr eller *dom är för dyra* (predikativ plural)

dugde eller *dög*, *klapp/klöpp* eller *klippte*, *tröck* eller *tryckte* (stark eller svag verbböjning)

Ordförråd (lexikala variabler):

vart ledsen eller *blev ledsen* (t.ex. *Flickan vart ledsen och började gråta.*)

la eller *väl* (t.ex. *Du ska la ha ett äpple?*)

få en spink, *speta*, *spåga*, *flis* eller *sticka i fingret*

Meningsbyggnad (syntaktiska variabler):

min bror eller *bror min* (placering av possessivt pronomen)

Språkdrag

Det är svårt att sätta en gräns för var en viss dialekt börjar och en annan slutar. Däremot finns det tydligare gränser för *språkdrag*. Varje dialekt har flera olika språkdrag som är typiska för just den. Ett språkdrag är en egenskap hos ett språk eller en dialekt. Bakre *r* är ett exempel på ett språkdrag, det är en av de egenskaper som kännetecknar de sydsvenska målen (se nästa stycke). De olika variablerna som räknades upp i förra stycket om språkliga variabler består alltså av olika språkdrag (bakre *r*, främre *r*, tjockt *l*-ljud, tunt *l*-ljud o.s.v.).

Dialektområden

Trots att det är svårt att sätta gränser mellan olika dialekter har språkforskarna delat in dialekterna i större huvudområden. Då kan man lättare få en överblick över svenskans dialekter. Forskarna utgår från ett antal viktiga språkdrag och delar utifrån dem in de svenska dialekterna i sex dialektområden: *sydsvenska mål*, *götamål*, *sveamål*, *gotländska mål*, *norrländska mål* och *östsvenska mål* (se rutan på nästa sida).

Det är mycket viktigt att tänka på att det finns övergångsområden nära gränserna mellan de olika dialektområdena. Där finns det ofta drag även från det dialektområde (eller de dialektområden) som ligger i närheten. Några exempel är Närke och östra Värmland där det finns övergångsområden mellan götamål och sveamål (mellansvenska mål) och södra Halland där det finns ett övergångsområde mellan sydsvenska mål och götamål.

För tydlighetens skull har vi tagit med både landskap, delar av landskap och ibland ännu mindre områden i vår indelning av dialektområdena nedan. Det är för att du som läsare inte ska behöva bli osäker på vilket område din dialekt tillhör. Men kom ihåg att det finns stora skillnader mellan dialekter även inom ett och samma dialektområde, och att det (som vi skrev i förra stycket) finns övergångsområden nära gränserna mellan de olika dialektområdena.

Sydsvenska mål: Talas i Skåne, Blekinge, södra Småland och södra Halland.

Götamål: Talas i norra Halland, Västergötland, norra Småland (förutom i nordöst), sydvästra Östergötland, Bohuslän, Dalsland och Värmland.

Sveamål delas upp i två grupper:

Mellansvenska mål (har drag från både uppsvenska mål och götamål) talas på Öland, i nordöstra Småland, Östergötland (förutom i sydväst), södra och västra Södermanland, Närke och västra Västmanland.

Uppsvenska mål talas i norra och östra Södermanland, Uppland, östra Västmanland, södra och östra Dalarna, Gästrikland och södra Hälsingland.

Specialområden: Dalmålen i övre Dalarna (i nordväst med Siljan som centrum) är klart skilda från övriga sveamål. Målen i Särna och Idre i Dalarna har likheter med norskan.

Gotländska mål: Talas på Gotland och Fårö.

Norrländska mål: De många och skilda dialekter som talas i norra Hälsingland, Medelpad, Jämtland, Ångermanland, Västerbotten, Norrbotten och i större delen av Lappland.

Specialområden: I Härjedalen och nordligaste Jämtland har dialekterna stora likheter med norska dialekter. I Tornedalen och norra Lappland finns influenser från finska och samiska.

Östsvenska mål: I delar av Finland (och tidigare även delar av Estland) har en del av befolkningen svenska som modersmål. De finlandssvenska dialekterna talas på Åland, i Åboland (område sydväst om Åbo), i Nyland (i kustområdet både öster och väster om Helsingfors) och i Österbotten (i ett större område längs kusten med Vasa som centralort).

OBS: Får inte förväxlas med svenska med finsk brytning som talas av finländare med finska som modersmål.

Några viktiga språkdrag

I listan här nedanför ser du några viktiga språkdrag som språkforskarna använder för att dela in dialekterna i huvudområden. Vi skriver i vilket dialektområde språkdragen finns (sydsvenska mål, götamål, o.s.v.). Ibland anger vi också landskap och delar av landskap.

De östsvenska målen finns inte med i listan. Om du vill ha mer information om dem kan du få det av [Institutet för de inhemska språken](#) eller av [Svenska litteratursällskapet i Finland](#).

Språkdrag	Ungefärlig utbredning
bakre r (genomgående)	sydsvenska mål
Götaskorning, dvs. bakre r när det är långt och i början av ord, annars tungspets-r	norra Halland, norra Småland, Västergötland, södra Östergötland, delar av Värmland
ptk→bdg: köpa→köba, mat→mad, kaka→kaga	Skåne, Halland, Bohuslän
diftonger = en vokal uttalas som två, t.ex. gå→gau, öga→auge	sydsvenska mål, södra Västergötland, gotländska mål, delar av Dalarna, vissa norrländska mål
tjockt l	hela landet utom sydsvenska mål och gotländska mål
bindevokal: rävarompa, fästeman	sydsvenska mål, götamål
fisk→fesk, nyckel→nöckel	götamål
boken→boka	hela landet utom sydsvenska mål och vissa sveamål
de (dom) →di, däm	di: götamål, sveamål, sydsvenska mål däm: gotländska mål, Västerbotten
skurit→skuri, ätit→äti	hela landet utom sydsvenska mål och de flesta götamål
huset→huse, taket→take	hela landet utom sydsvenska mål och götamål
stycke→stytjtje, bäcken→bättjen, ryggen→ryddjen (s.k. norrländsk förmjukning)	de nordliga sveamålen, norrländska mål
dativböjning: in i öppningen→in i öppningo, jag kastade ut det åt hundarna→je kaste ut-e at hunnåm	delar av Dalarna, vissa norrländska mål
sitter→sitt	norrländska mål
de är fina→de är fin	norrländska mål
det långa håret→långhåre	norrländska mål

Att räkna antalet dialekter

Det går inte att räkna antalet svenska dialekter. Man pratar ofta om till exempel skånska eller norrländska, som om varje landskap eller till och med landsdel hade en enda gemensam dialekt. Men inom Skåne och Norrland finns det stora variationer i hur man pratar och det finns många olika dialekter. I Malmö i Skåne pratar man till exempel malmöitiska, och i Umeå i Västerbotten umemål. Det är väldigt svårt att avgöra var en dialekt börjar och en annan slutar eftersom gränserna är flytande.

Hur stort område som har en och samma dialekt har människor också olika uppfattning om. En dialekttalare som talar malmöitiska, talar samtidigt skånska och sydsvenska. Man kan också hävda att varje by i Dalarna har en egen dialekt, medan det på andra håll i landet kanske talas en och samma dialekt i en större del av ett landskap. Varje dialekttalare får faktiskt avgöra själv vad hon eller han talar och vad dialekten ska kallas. Vad talar du själv för dialekt?

Varför finns det dialekter?

Alla språk som lever och används förändras med tiden. Nyheter kommer in i språket på olika sätt. En del nyheter uppkommer direkt hos talarna. Andra nyheter lånas in från andra språk eller dialekter som talarna har kontakt med. Nyheter som kommer in i språk och dialekter kallas för *novationer*. Vissa gamla uttal, ord eller former försvinner när novationerna kommer in, men andra lever kvar. De gamla dragen som finns kvar kallas för *arkaismer*. Alla språk är på det här sättet en blandning av gammalt och nytt.

Dialekter finns för att blandningen av gammalt och nytt i språket skiljer sig åt från plats till plats. Olika nyheter har uppkommit i olika områden. Efterhand som tiden har gått har det därför blivit större och större skillnader mellan dialekter runtom i landet.

Nyheter utifrån kanske inte har nått fram till en viss plats för att den är isolerad genom berg, hav eller skogar. Men även om det nya har nått fram är det inte säkert att det har börjat användas. Talare kan börja använda nyheter för att visa samhörighet med andra som talar likadant. Det kan till exempel vara människor som de har kommit i kontakt med genom handel. Men genom att inte börja använda nyheterna kan de också markera avstånd mot människor som de inte känner samhörighet med. Ofta sker allt det här ganska omedvetet.

Alla språk har dialekter

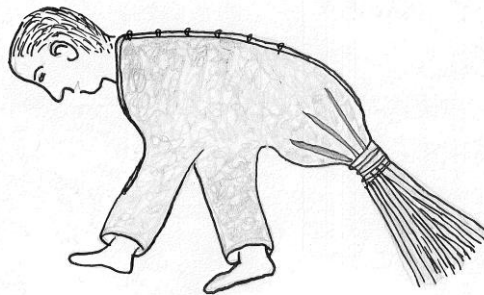
Det finns dialekter i alla levande språk, men alla språk har inte lika stora dialektskillnader. I länder där en folkgrupp som talar samma språk har bott länge finns det ofta många olika dialekter. I Storbritannien finns det därför fler engelska dialekter än i USA. Ändå är USA mycket större till ytan och det bor ungefär 5 gånger så många människor där.

Ofta är det så att ju längre tid en folkgrupp har bott på samma ställe, desto fler dialekter finns det.

Dialekter förr och nu

Dialekterna förändras med tiden. Ord som inte behövs längre försvinner och istället uppstår nya ord för nya saker. Förr bodde många på landet och jobbade inom jordbruket. De hade särskilda ord för olika redskap eller sysslor, som att hässa hö eller kärna smör. Nu messar vi kompisar, mikrar maten och självscannar i mataffären. Förr rullade de tunnband, drog armkrok* och gjorde kalkugnsstopp, nu kör vi gokart och spelar wii.

KALKUGNS-STOPP

Ur arkivet: Illustration av kalkugnsstopp tecknad 1942 av Fräs Erik Andersson från Kärvsåsen i Dalarna (arkivnr ULMA 15469). Bland våra [frågor och svar om dialekter för unga](#) kan du läsa mer om leken kalkugnsstopp.

Dialekterna i Sverige har blivit mycket mer lika varandra nu än vad de var för hundra år sedan. Detta kallas för *dialektutjämning*. Den största anledningen till dialektutjämningen är att samhället har förändrats så mycket. För hundra år sedan bodde många på samma plats hela livet. De hade inte så mycket kontakt med omvärlden. Nu reser och flyttar vi mycket mer och längre bort. Vi träffar oftare människor som kommer från olika delar av landet.

När talare av olika dialekter möts försöker de anpassa sig. De byter ut ord och uttal som de märker att andra verkar ha svårt att förstå. På så sätt har skillnaderna mellan dialekterna försvunnit mer och mer.

*Vill du testa armkrok? Det går till så här:

Stå mitt emot varandra och fatta armkrok. Nu gäller det att lyckas dra ner den andra på marken utan att tappa greppet om armen. Den som först får ner den andra på marken vinner.

Är vissa dialekter mer omtyckta än andra?

Det finns inte så mycket forskning på svenskars attityder till olika svenska dialekter, och det var ett tag sedan det undersöktes. Därför vet vi inte riktigt hur det ser ut idag. I två undersökningar från 70-talet (Bengt Loman 1973) och 90-talet (Jasmina Bolfek Radovani

2000) var resultaten i alla fall ganska lika varandra. Dialekterna i norra och västra Sverige var mer omtyckta än andra dialekter. Till exempel var göteborgska, värmländska, och dalmål mycket populära. Dessutom var gotländska mycket omtyckt i båda undersökningarna. Skånska och stockholmska var däremot mindre omtyckta.

Det fanns också attitydskillnader i olika delar av landet i undersökningarna. Norrländska var till exempel mindre populärt i Skåne än i resten av landet. På samma sätt var skånska mindre omtyckt i Norrland än i övriga Sverige. Forskare har också kommit fram till att vi brukar vara lite extra misstänksamma mot våra grannar. Dialekterna i områden som gränsar till vårt eget område tycker vi ofta inte om.

Tycker vi om vår egen dialekt då? Det kan vara lite blandat. På ett sätt tycker vi inte om den. Det känns finare att prata mindre dialekt och mer likt stockholmska (som har hög status trots att det inte är så populärt) eller standardspråket (utan dialekt). Men på ett annat sätt tycker vi om vår dialekt. Den visar att vi hör ihop med och tycker om vår familj och våra vänner, som pratar likadant som vi.

Idiolekten – din personliga dialekt

Varje människa har ett unikt sätt att uttrycka sig på. Det gäller både i tal, i skrift och med kroppsspråket. Språkvetare kallar det för personens *idiolekt*.

Idiolekten påverkas mycket av dialekten (eller dialekterna) som en person hör. Man påverkas mest som barn men även som vuxen. Det sociala sammanhanget påverkar också mycket. Det är till exempel vilken utbildning och vilka yrken ens föräldrar och andra personer i ens närhet har när man är barn, och utbildningen och yrket som man själv får. Även ålder och kön påverkar idiolekten.

Man kan säga att idiolekten skapas utifrån alla intryck och erfarenheter en person får. Den skapas utifrån vad varje person hör, ser och läser genom hela sitt liv, och den förändras med tiden.

Förslag på hur du kan arbeta med dialekter i undervisningen

Uppgifter och övningar

Vissa av uppgifterna vi tipsar om här kan göras ganska stora om man vill, men det går också att plocka delar och använda dem som mindre moment i undervisningen om dialekter. Anpassa omfånget efter vad som passar just dina elever!

1. Låt eleverna i grupper välja ut en till tre inspelningar med transkriptioner från olika delar av landet. Jämför dem med varandra och/eller med standardsvenskan eller den egna dialekten.

Vilka dialektområden tillhör dialekten/dialekterna? Utgå från listan över språkdrag i vår faktadel. Var finns skillnader mot standardspråket? Ge exempel från inspelningarna/transkriptionerna.

Hittar du ord eller uttal som är gemensamma med t.ex. norskan eller danskan eller inlånade från t.ex. tyskan eller franskan. Finns det kanske fornnordiska ord eller uttal som idag inte lever kvar i standardspråket? Kolla upp ord du inte känner igen från standardsvenskan i t.ex. *Svenska Akademiens ordbok (SAOB)* eller en etymologisk ordbok där ords ursprung och utveckling förklaras, t.ex. Elof Hellquists *Svensk etymologisk ordbok*. Kan man dra slutsatser om hur dialekten utvecklats genom att dialekttalarna antingen har haft kontakter med utomstående eller att de istället har levt isolerat?

2. Eleverna väljer enskilt eller i grupp var sin dialektinspelning med transkription. Se till att det blir spridning över de olika dialektområdena. Låt eleverna efterforska och med hjälp av vårt faktamaterial analysera den dialekt de valt.

Exempel på uppgifter:

Ange dialektområde, typiska språkdrag, ord du inte känner igen från standardspråket och som verkar vara speciella för dialekten. Gör en liten dialektordlista för inspelningen.

Ta reda på ortens/områdets historiska utveckling. Lever dialekten kvar idag? Varför/varför inte? (T.ex. massiv utflyttning/inflyttning, skiftesreform eller ej, industrialisering eller ej, i nutid påverkan från närliggande storstad, resten av landets attityder till dialekten osv.)

Redovisning muntligt och/eller skriftligt. Eventuellt kan övriga i klassen anteckna för att sedan bli testade. Eleverna kan få i uppgift att lära ut några av de speciella dialektord de hittar i sin dialekt.

3. *Mormors katt* av Rut Puck Olsson är en liten bok som finns översatt till över 40 dialekter. Den är därför utmärkt som utgångspunkt för att jämföra dialekter med varandra, hitta likheter och skillnader. De olika versionerna går extra lätt att jämföra med varandra eftersom textmassan på varje sida alltid återfinns på samma sidnummer. (Det kan variera en liten aning, bara.)

Exempel på uppgifter med boken som utgångspunkt:

Eleverna kan få utdrag ur boken utan att få veta vilken dialekt deras utdrag är skrivet på. De kan både lyssna på och läsa sin dialektversion. Därefter gäller det att gissa vilken dialekt det är! Känner de igen några speciella ord eller språkdrag? Ta hjälp av vår lista över språkdrag i faktadelen. Sök på nätet, i Rietz *Svenskt dialekt-lexikon*, en etymologisk ordbok eller *Svenska Akademiens ordbok (SAOB)* efter dialektord som finns med.

En annan uppgift är att försöka översätta utdraget till standardsvenska, eller till sin egen dialekt.

Det kan vara spännande att välja flera versioner av boken och jämföra dessa med varandra för att hitta likheter och skillnader mellan dialekter nära eller långt ifrån varandra.

Med hjälp av de dialektord eleverna hittar i boken kan de få försöka skriva en kort fortsättning på dialekt på det utdrag de fått.

De kan också göra en ordlista med översättningar av de dialektord som finns i deras textavsnitt.

4. Läraren och/eller eleverna väljer ut ett antal dialektord med översättning och en exempelmening där ordet ingår. Det kan vara ord ur det egna områdets dialekt eller blandat från hela det svenskspråkiga området.

Tala om var ordet används/ användes och beskriv om möjligt ordets bakgrund och historia (genom att t.ex. leta i Rietz *Svenskt dialekt-lexikon* eller en etymologisk ordbok som Hellquist). Har det kommit in i dialekten från ett annat språk eller är det ett gammalt fornnordiskt ord som dröjt kvar i dialekten men försvunnit ur standardsvenskan? Finns ordet idag i andra språk?

Använd sedan orden som Dagens dialektord i klassrummet! Presentera på en plansch eller muntligt. Blir det för krångligt att låta eleverna undersöka ord själva, använd gärna några ord från [Aktuellt dialektord](#) på vår webbplats.

5. Visa eleverna förordet till *Rägglar å paschaser* (1895), av Gustaf Fröding, som är skrivet på Värmlandsmål och som börjar så här:

”Förola. Di mäst tå di här rägglan å paschasan skrivd ja först ôt Kallstatininga, för dä bönnra i Varmlann töckt dä va rolitt te läs tocke. Å atte ja nu gir ut dôm i e bok, d’ ä bar för te förtjän litt pänga, för pänga behövvver en så mö en kan få.”

Läs gemensamt eller låt eleverna läsa i grupp och se hur mycket de förstår. Om något är svårt att förstå – prova att läsa det högt och lyssna på dig själv så blir det lättare! Ofta upptäcker man att man förstår ganska mycket trots alla skillnader mot standardspråket!

6. Adoptera ett dialektord. Samla ihop ord som är på väg att försvinna ur det egna områdets dialekt eller ur andra dialekter. Brainstorma, fråga personer (äldre) i omgivningen eller leta i våra inspelningar med transkriptioner. Försök ta reda på exakt vad orden betyder samt hur, var, när och av vilka de använts/ används genom att t.ex. intervjua dialektalare och leta i Rietz *Svenskt dialekt-lexikon* eller *Svenska Akademiens ordbok (SAOB)*.

Skapa sedan en lista med orden och låt alla välja ett ord var som de adopterar och därmed lovar att använda minst 5 gånger inom den närmsta veckan. Skriv en liten dagbok över användningen av ordet och anteckna hur det gick till när du använde det. Vem sa du det till? I vilken situation? Förstod de vad du menade? Hade de hört ordet förut? Tycker du att ordet behövs och borde finnas kvar? Varför eller varför inte? Kommer du att fortsätta använda ordet i framtiden?

Fortsätt eventuellt med att adoptera ett nytt ord nästa vecka!

7. Argumentationsövning. Låt eleverna argumentera mot varandra i grupper för och emot användningen av dialekter.

Exempel på argument: gemenskap – utanförskap, vackert – fult, variation – enhet, visa ursprung – alla lika förutsättningar, öva upp språkkänslan – inte förstå varann

8. Testa din lärares/dina klasskompisars ordförråd med dialektord. Arbeta i par och gör en lista på minst tio ord. Leta dialektord till exempel genom att fråga personer i din omgivning. Ta med dem till nästa lektion och gör då en tävling – eller samla alla orden på tavlan! Se vilka som känner igen dem, och om de har exakt samma betydelse för alla. Det kan antingen vara ord från din egen dialekt eller från någon annan.
9. Hitta en sångtext, dikt, tidningsartikel eller någon annan text du tycker passar och översätt den till din dialekt.
10. Översätt en sångtext eller annan text från dialekt till standardspråk.
11. Gör en egen dialektordlista över din dialekt! Använd intervjuer och litteratursökningar som underlag.
12. Dör dialekterna? Välj ut några ord ur din orts dialekt och undersök hur utbredd förståelsen är bland unga och gamla.
13. Är det bra eller dåligt att tala dialekt tycker du? Motivera! Intervjua andra i din omgivning om deras åsikter? Hittar du någon trend eller tycker alla olika/lika? Vad kan olikheterna bero på?
14. Finns det dialekter som är mer populära än andra? Dialekter väcker känslor – ta reda på vilka! Gör en enkät eller intervjua ett antal personer i olika åldrar.

Inspirationsfrågor/diskussionsfrågor/reflekterande skrivning

Dessa frågor och uppgifter kan användas som diskussionsunderlag i helklass eller i grupper. Eleverna kan också få i uppgift att besvara dem enskilt eller i grupp som skrivuppgifter.

1. Vad är en dialekt för dig? Gör din egen definition!
2. Vad är skillnaden mellan ett språk och en dialekt? Låt eleverna ge förslag, problematisera och diskutera.
3. Beskriv din dialekt! Skriv fritt.

4. Beskriv din dialekt utifrån motsatspar som:

ful – fin, bred – utjämnad, varm – kall, gammal – ny, bekväm – obekvä, stolt – undångömd, mjuk – hård, land – stad, bildad – obildad, modern – omodern, rolig – tråkig, trygg – otrygg, lätt – svår, manlig – kvinnlig, vuxen – ungdomlig, tuff – mesig, mörk – ljus, glad – ledsen, positiv – negativ, framtid – dåtid, förr – nu, stark – svag

5. Beskriv din dialekt med hjälp av vår lista över språkdrag.

6. Hitta argument för och emot användandet av dialekter. Är variation bra eller vore det bättre om alla pratade exakt likadant? Motivera!

7. Vad fyller dialekter för syfte? Har de någon mening?

8. Vilka dialektord kan du i din egen dialekt och vad betyder de? Känner du till några ord som bara du och dina kompisar använder och som folk på andra ställen inte brukar förstå?

9. Vilka dialektord kan du i andra dialekter? Vad betyder de? Hur har du lärt dig dem? Vad tycker du om dem?

10. Känner du någon som pratar mycket dialekt? Vem är det? Finns det något speciellt som verkar känneteckna dialekttalande personer? Är de oftare unga eller gamla, från landsbygden eller från staden? Har de olika typer av utbildningar, yrken eller intressen? Har de alltid bott på samma ställe eller flyttat runt? Är deras föräldrar ursprungligen någon annanstans ifrån?

11. Har du läst någon bok eller sett någon film där dialekt användes? Vad tyckte du om det? Vilken blev effekten av dialektinslagen? Hur skulle boken eller filmen ha varit utan dialekten, tror du?

12. Tycker du att det är bra eller dåligt att tala dialekt? Motivera!

13. Har det någon betydelse var, när eller med vem man pratar eller fungerar dialekt lika bra eller dåligt i alla sammanhang?

14. Har du tänkt på om du själv pratar likadant med alla? Använder du exempelvis samma ord och uttryck till dina föräldrar som till dina kompisar eller din lärare, till gamla personer, eller till människor som du inte känner?

15. I vilka situationer brukar folk framhäva sin dialekt? Vad symboliserar dialekten, tycker du?

16. I vilka situationer brukar folk undertrycka sin dialekt? Vad symboliserar standardsvenskan, tycker du?
17. Vilken är din favoritdialekt? Motivera! Finns det någon dialekt du inte tycker om? Varför?
18. Vilket är ditt favoritord på dialekt (antingen din egen eller någon annan dialekt)? Motivera! Tycker dina klasskompisar likadant?
19. En skåning låter ... En stockholmare låter ... En norrlänning låter ... En dalmas låter ... En värmlänning låter ... En Eskilstunabo låter ... En norrbottning låter ... En smålänning låter ... En göteborgare låter ... En finlandssvensk låter ... En gotlänning låter ... Uppfattas man olika beroende på vilken dialekt man har? Fundera på vilka attityder du själv har till olika dialekter. Vad tror du att det beror på?
20. Det är ganska vanligt att dialekter används i reklam idag. Kan du komma på någon sådan reklam? Vilken är dialekten som används och vilken effekt har dialektanvändningen? Varför tror du att reklamskaparna har använt dialekt och varför just den dialekten? Vad skulle hända om man bytte ut den mot en helt annan dialekt, eller om man bytte ut den mot standardsvenska – skulle effekten bli en annan? Skulle du bli mer eller mindre lockad att köpa tjänsten eller varan i reklamen?
21. Idag säger man att det pågår en dialektutjämning i Sverige. Det innebär att dialekterna blir mer och mer lika varandra. Dagens unga pratar mindre dialekt än de äldre. Samtidigt uppstår nya uttal, ord och uttryck hela tiden i språket. Vad tror du kommer att hända med dialekterna i framtiden?
22. Under större delen av 1900-talet försökte människor i stora delar av landet arbeta bort sin dialekt och prata mer standardsvenskt. Varför tror du? Tycker du att de gjorde rätt? Gör folk så än idag? Är det bra eller dåligt? Kan du förstå varför?
23. På vissa platser har dialekterna varit mycket mer motståndskraftiga och starka än på andra. Där pratas än idag ganska mycket dialekt, medan dialekterna är nästan helt försvunna på andra håll i landet. Varför tror du att utvecklingen har varit så olika? Kan du komma på några ställen där dialekterna lever kvar än idag? Vet du någon plats där dialekterna nästan är borta?
24. På senare år har det blivit mer populärt med dialekter och de har fått högre status i många sammanhang. Vilka anledningar kan det finnas till en sådan utveckling?

Tips för fördjupning

Här har vi samlat olika typer av fördjupningstips för undervisningen om dialekter i skolan. Vissa av dem är tänkta som underlag eller inspiration för dig som lärare, men många kan också användas direkt på lektionstid, av eleverna.

Varje tips åtföljs av en kort beskrivning för att du ska kunna få en lite bättre bild av vilken typ av bok, webbplats, film etc. det rör sig om, och ifall den är av intresse just för dig och dina elever. Observera att vissa av de böcker vi tipsar om inte längre finns i handeln, men vi hoppas då att du ska kunna hitta dem på biblioteket.

Tipsen du finner här är sådana vi speciellt kan rekommendera för skolan. Vi har lagt ut en del av dessa tips på [För dig i skolan-sidorna](#) på vår webbplats. Där hittar du även andra [lästips](#) och [länkar](#) som du kan ha användning av. Ta gärna en titt på dem också!

Vi anger svårighetsnivå på tipsen:

L innebär att materialet är lite svårare och passar bara för lärare, som inspiration och för att plocka delar ur för den egna undervisningen.

E innebär att materialet passar även för elever.

GyE står för gymnasieelever och då bedömer vi att materialet är lite för svårt om man går på högstadiet.

Du som lärare får förstås avgöra vad du tror passar just dina elever. Särskilt när det gäller de skönlitterära verken kan eleverna ofta läsa eller lyssna på ett utdrag även om nivån är för hög för att de ska ha behållning av boken i sin helhet.

Lyssna – tal

Den andra stranden. En upptäcksresa över havet till den andra stranden, lär känna historien, kulturen och människorna i Aiboland. (Webbplats där man kan läsa om Estlands svenskbygder och lyssna på dialektinspelningar.) **L/E**

www.denandrastranden.com

Dialekter i Dalarna. 2004. Uppsala. (Vår egen cd med 30 dialektinspelningar från Dalarna. Finns att köpa på vår [webbplats](#).) **L/E**

Från Pyttis till Nedervetil. Tjugonio prov på dialekter i Nyland, Åboland, Åland och Österbotten. Utgivare: Gunilla Harling-Kranck. Helsingfors, 1998. (Cd med inspelningar av finlandssvenska dialekter med tillhörande bok med transkriptioner och översättningar. I boken ingår också dialektöversikter och en artikel om svenskans utveckling i Finland.) **L/E**

The Kalix language. (Webbplats på engelska där man får 14 underhållande lektioner i Kalixmål.) **L/E**

<http://thekalixlanguage.org>

Kvillerud, Reinert, 1999: *Bohuslänska. Språkprov med kommentar.* Göteborg. (Vår egen publikation bestående av 22 bohuslänska dialektinspelningar med tillhörande transkriptioner. I boken finns också en kommentardel innehållande bohuslänskans utveckling genom tiderna, uttal, ordböjning, ordbildning, ordförråd, lånord samt meningsbyggnad och språkkonstruktioner. Du hittar också förslag till vidare läsning. Finns att köpa på vår [webbplats](#).) **L/E för inspelningarna, L/ev. GyE för kommentardelen**

Lyssna på svenska dialekter! Cd med utskrift och översättningar utgiven av Språk- och folkminnesinstitutet genom Eva Thelin. 2003. Uppsala. (Detta är vår egen publikation som består av en cd med 29 inspelningar samt en tillhörande bok med transkriptioner och översättningar. Inspelningarna kommer från våra samlingar och alla Sveriges landskap finns representerade! Finns att köpa på vår [webbplats](#).) **L/E**

Spara det finlandssvenska talet. (Webbplats där man kan lyssna på ljudprov från inspelningar med både yngre och äldre talare från olika orter i Svenskfinland. Lyssna både på nya inspelningar från 2005-2008 och på några äldre inspelningar som också finns publicerade i boken *Från Pyttis till Nedervetil*.) **L/E**

www.sls.fi/doc.php?docid=323

Språken i Sverige. Sveriges Nationalatlas. 2010. Red. Östen Dahl & Lars-Erik Edlund. Stockholm. (30 språkforskare presenterar den språkliga mångfalden i Sverige, både inom och utom svenskan, i kartor, text och bild. Tar bland annat upp språksläktskap, svenska språkets historia, traditionella och moderna dialekter, ortnamn, personnamn, de nationella minoritets-

språken och teckenspråket. Till boken hör en cd med intervjuer och berättelser på tio svenska dialekter.) **L/E**

Swedia 2000. (Webbplats där du kan lyssna på dialektprover med både äldre och yngre kvinnor och män från hela det svenska språkområdet, inspelade 1998-2000. Jämför gärna det här materialet med våra dialektinspelningar som representerar ett äldre språkbruk!) **L/E**

<http://swedia.ling.gu.se/>

Uppländska. Språkprov med kommentar. 1993. Uppsala. (Vår egen publikation bestående av 21 uppländska dialektinspelningar med tillhörande transkriptioner. I boken ingår också en kommentardel med en språkgeografisk bakgrund där Upplands dialektområden beskrivs. Här kan man även läsa om ordböjning, syntax och ordförråd i uppländskan. Finns att köpa på vår [webbplats](#).) **L/E för inspelningarna, L/ev. GyE för kommentardelen**

Värmländska dialekter. 2001. Uppsala. (Vår egen cd med 31 dialektinspelningar från Värmland. Finns att köpa på vår [webbplats](#).) **L/E**

Västgötska dialekter. 2000. Uppsala. (Vår egen cd med 25 dialektinspelningar från Västergötland. Finns att köpa på vår [webbplats](#).) **L/E**

Wennstedt, Ola, 2005: ”Senna tala ve ... Dialekter från Västerbotten”. I: *Västerbotten 2005:1*. Umeå. (Till detta nummer av tidskriften *Västerbotten* hör en cd med 12 dialektinspelningar från Västerbottens län. Artikeln ”Senna tala ve ...” innehåller en kort introduktion av de fyra dialektområdena i länet samt transkriptioner av inspelningarna. Både boken och cd:n finns att köpa på vår [webbplats](#).) **L/E**

Lyssna – sång

Efter varje tips anger vi från vilket landskap/vilken storstad artisternas dialekt kommer. Observera att det varierar hur mycket dialekt de olika artisterna använder. Vissa sjunger på regional standardsvenska medan andra sjunger på regional eller till och med lokal dialekt.

Ainbusk (tidigare *Ainbusk Singers*). Visor/pop. Exempelvis ”Gunatt” från singeln *Lassie* 1990/albumet *Från När till fjärran (Live)*, 1993 och ”Blomsterteid” (Den blomstertid nu kommer) från albumet *Skynda att älska*, 2008. (Gotland)

Alfvengren, Susanne. Vispop. ”När vi rör varann”, singel, 1984. (Gotland)

Andersson, Frida. Visor/pop. Exempelvis ”Vilsen i Stockholm” eller ”Spår 2” från albumet *Håll mej hårt*, 2013. Singeln ”Paradiset” tillsammans med Bo Sundström, 2015. (Nyland, Finland)

Blända. Indie. Exempelvis ”Uppvidinge härad” från albumet *Minnesmissbruk*, 2010 och singeln *Aldrig mera hit*, 2011. (Småland)

Eriksson, Lasse. Rock. Exempelvis ”Kruskrock” från albumet *Niesby City å sombäl ar.* (Skämtsamma covers på kända rocklåtar.) (Österbotten, Finland)

Euskefeurat. Progg/folkrock. Exempelvis ”Vöre Vale” från albumet *Lurv*, 2008 och ”Då i dåij” från albumet *Hoven Droven*, 1988. (Norrbotten)

Glesbygd'n. Reggae. Exempelvis ”Parasita” från albumet *Ärtes jord'n*, 2009 eller ”Knugen faller” från albumet *En hand som värjer kronans tyngd*, 2013. (Norrbotten)

Hellström, Håkan. Vispop. Exempelvis ”Valborg” från albumet *Det kommer aldrig va över för mig*, 2013. (Göteborg)

Johansson, Jonathan. Pop. Exempelvis ”Aldrig ensam” från albumet *En hand i himlen*, 2009, eller ”Stockholm” från albumet *Klagomuren*, 2011. (Skåne)

Kapten Röd. Reggae. Exempelvis ”Saknade vänner” eller ”Ju mer dom spottar” från albumet *Fläcken som aldrig går bort*, 2011. (Göteborg)

Majornas 3dje rote. Blues/folkrock. Exempelvis ”Flickorna i Göteborg” från albumet *Majornas 3dje rote* med Tomas von Brömssen, 2008. (Göteborg)

Môra-Per. Folkrock. Exempelvis ”De som byggde landet” från albumet *Brev till en vän*, 2008 eller ”Godnatt jord” från albumet *Sockervägen*, 2011 (Värmland)

Månskensbonden. Pop. ”Döpt i Kyro älv”, singel, 2015 (Österbotten, Finland)

Persson, Peps och Peps Blodsband. Blues/reggae. Exempelvis ”Upp eller ner” från albumet *Hög standard*, 1974 och ”Oh boy” från albumet *Spelar för livet*, 1992. (Skåne)

Sven Ingvars. Visor/dansband. Exempelvis ”Tre käringer i en backe” och ”Ä du mä på dä?” från albumet *Sven Ingvars i Frödingland*, 1972. (Värmland)

Timbuktu. Hip-hop. Exempelvis ”Annie Leibovitz” från albumet *För livet till döden*, 2014, ”Resten av ditt liv” från albumet *Sagolandet*, 2011, ”Tack för kaffet” med Dregen från albumet *En high 5 & 1 falafel*, 2008, ”Alla vill till himmelen men ingen vill dö” från albumet med samma namn, 2005. (Skåne)

Triakel. Folkmusik/visor. Exempelvis ”Veit”, ”I Jamtlann” och ”Lillhl-Pe i Floa” från albumet *Sånger från 63° N*, 2004 och ”Julgranspolska” och ”Torspar-julaftas-våggvisa” från albumet *Vintervisor*, 2000. (Jämtland)

Zetterlund, Monica. Visor/jazz. Exempelvis ”Den sista jäntan” från albumet med samma namn 1973. (Värmland)

Titta – serie

Efter varje tips anger vi från vilket landskap/vilken storstad rollfigurernas dialekt kommer.

Ack Värmland, 2015. Komedi. Regi: Ulf Malmros & Jaana Fomin. (Tv-serie 10 X 22 minuter.) **L/GyE** (Värmland)

Albert och Herbert, 1974-1979. (Tv-serie i 5 omgångar.) **L/E** (Göteborg)

Alberts och Herberts jul, 1982. (SVT:s julkalender.) **L/E** (Göteborg)

Bombi Bitt och jag, 1968. Drama. Regi: Bengt Lagerkvist. (Tv-serie 5 X 50 minuter.) **L/E** (Skåne)

Hipp hipp, 2001-2011. (Humorserie i 3 säsonger skapad av Anders Jansson och Johan Wester. Det passar bra att visa enskilda klipp med de rollfigurer som talar dialekt, t.ex. Kajan och Tiffany.) **L/E** (Skåne)

Macken, 1986. Regi: Claes Eriksson och P.A. Norell. (Tv-serie med Galenskaparna och After Shave. 6 X 30 minuter.) **L/E** (Västergötland)

Svenska dialektmysterier, säsong 1 2006. (Tv-serie med Fredrik Lindström. 8 X 60 minuter. Serien går i nuläget inte att köpa av SVT.) **L/E** (Avsnitten: 1. Svenska dialekter, 2. Norrland, 3. Skåneland, 4. Stockholm, 5. Dalarna, 6. Glada väst, 7. Gnällbältet, 8. Östsvenska och gutniska)

Svenska dialektmysterier, säsong 2 2012. (Tv-serie med Fredrik Lindström. 8 X 30 minuter. Serien går i nuläget inte att köpa av SVT.) **L/E** (Avsnitten: 1. Värmländska, 2. Bohuslänska, 3. Blekingska, 4. Överkalixmål, 5. Småländska, 6. Uppländska, 7. Gotländska, 8. Rikssvenska)

Titta – film

Efter varje tips anger vi från vilket landskap/vilken storstad rollfigurernas dialekt kommer.

Bröllopsfotografen, 2009. Komedi, 112 minuter, barntillåten. Regi: Ulf Malmros. **L/E** (Värmland)

Den enfaldige mördaren, 1982. Drama, 105 minuter, från 15 år. Regi: Hans Alfredson. **L/GyE** (Skåne)

Hallåhallå, 2014. Dramakomedi, 98 minuter, barntillåten. Regi: Maria Blom. **L/E** (Dalarna)

Känn ingen sorg, 2013. Drama/musik, 119 minuter, från 11 år. Regi: Måns Mårlind & Björn Stein. **L/E** (Göteborg)

Macken – Roy's och Roger's Bilservice, 1990. Komedi, 93 minuter, barntillåten. Regi: Claes Eriksson. **L/E** (Västergötland)

Mammas pojkar, 2012. Komedi, 100 minuter, från 7 år. Regi: Ulf Malmros. **L/E** (Värmland)

Masjävlar, 2004. Drama, 98 minuter, barntillåten. Regi: Maria Blom. **L/GyE** (Dalarna)

Smala Sussie, 2006. Gangsterkomedi, 97 minuter, från 15 år. Regi: Ulf Malmros. **L/GyE** (Värmland)

Läs – facklitteratur

Andersson, Lars-Gunnar, 1985: *Fult språk. Svordomar, dialekter och annat ont*. Stockholm. (Om den förhärskande synen på rätt och fel, fult och fint i språket. Boken passar lärare och den språkintresserade allmänheten men den är så pass lättsamt och ledigt skriven med bl.a. exempel och förklaringar av termer att även högstadie- och gymnasieelever kan hänga med.) **L/E**

Bruce, Gösta, 2010: *Vår fonetiska geografi. Om svenskans accenter, melodi och uttal*. Lund. (Främst avsedd för grundläggande utbildning på universitetsnivå. Boken handlar om den dialektala variationen som gäller ljudsidan av det svenska språket. I bokens interaktiva version på Internet, som man får tillgång till via en kod i boken, kan man även lyssna på ljudexempel.) **L**

Chambers, J. K. & Trudgill, Peter, 1998: *Dialectology*. 2:a uppl. Cambridge. (Lärobok på engelska för universitetsstuderande. Ger en god inblick i metoder, modeller och forskningsresultat i studierna av språkvariation och språkförändring.) **L**

Dahl, Östen, 2000: *Språkets enhet och mångfald*. Lund. (Främst avsedd för grundläggande utbildning på universitetsnivå, men vänder sig även till den språkintresserade allmänheten. Ger en bred bild av det mänskliga språkets mångfald. Tar bland annat upp språkförändring, attityder, språkgemenskaper, hur språk föds och dör samt språklig mångfald inom samhällen.) **L/ev. GyE**

Dahlstedt, Karl-Hampus och Ågren, Per-Uno, 1980: *Övre Norrlands bygdemål. Berättelser på bygdemål med förklaringar och en dialektöversikt*. (Skrifter utg. av Johan Nordlandersällskapet 2.) 2:a utg. [med enstaka rättelser]. Umeå. (Handbok som enligt författarna själva främst är avsedd för dem som är uppvuxna i övre Norrland. Bygdemålstexterna är endast översatta i ett fåtal fall, och det kan vara svårt att hänga med. Boken är ändå ett bra komplement till Wesséns *Våra folksmål*, eftersom övre Norrlands dialekter saknas i Wesséns handbok.) **L**

Einarsson, Jan, 2009: *Språksociologi*. 2:a uppl. Lund. (Grundbok i språksociologi/sociolingvistik som tar upp olika sidor av samband mellan språk och samhälle. Riktat sig främst till högskolestuderande, lärare och lärarstudenter, men även till den intresserade allmänheten.) **L/GyE**

Pamp, Bengt, 1978: *Svenska dialekter*. Stockholm. (Trots sin ålder är detta den nyaste dialekthandboken som omfattar hela Sverige. Dialekterna behandlas landskapsvis. Östsvenska mål i Finland och Estland tas inte upp.) **L/ev. GyE**

Pettersson, Gertrud, 1996: *Svenska språket under sjuhundra år. En historia om svenskan och dess utforskande*. Lund. (Grundbok i språkhistoria som främst riktar sig till universitetsstudenter men som även kan läsas av den intresserade allmänheten. Redogör för språkhistoriska forskningsteorier genom tiderna samt det svenska språkets utveckling. Dialekter behandlas särskilt i kapitlet "Dialekterna och språkhistorien".) **L/GyE**

Rietz, Johan Ernst, 1862-1867: *Svenskt dialektlexikon. Ordbok öfver svenska allmogenspråket*. 1-2. Malmö, Köpenhamn, Leipzig & London. Register och rättelser av Erik Abrahamson. Uppsala & København 1955. (Rietz dialektlexikon är trots sin ålder vårt senaste dialektlexikon omfattande hela Sverige. Man bör notera att lexikonet p.g.a. sin ålder och sin tillkomsthistoria har vissa begränsningar. Rietz påpekar själv att det är ofullständigt, nyare dialektord saknas av naturliga skäl och felaktigheter förekommer också. Är man medveten om dessa brister är lexikonet dock en guldgruva. Registret av Abrahamson är mycket användbart eftersom det ibland är svårt att hitta rätt uppslagsord i lexikonet.) **L/E (med lärarens hjälp)**
Skannad nätutgåva hos Projekt Runeberg: <http://runeberg.org/dialekt/>

Språken i Sverige. Sveriges Nationalatlas. 2010. Red. Östen Dahl & Lars-Erik Edlund. Stockholm. (30 språkforskare presenterar den språkliga mångfalden i Sverige, både inom och utom svenskan, i kartor, text och bild. Tar bland annat upp språksläktskap, svenska språkets historia, traditionella och moderna dialekter, ortnamn, personnamn, de nationella minoritetsspråken och teckenspråket. Till boken hör en CD-skiva med intervjuer och berättelser på tio svenska dialekter.) **L/E**

Sundgren, Eva, 2004: *Språklig variation och förändring. Exemplet Eskilstuna*. Lund. (Förkortad version av Sundgrens doktorsavhandling, främst riktad till universitetsstudenter. Beskriver den språkliga variationen och förändringen i Eskilstuna under 1900-talets sista decennier, samt visar hur man kan gå tillväga vid variationslingvistiska undersökningar.) **L/GyE**

Thelander, Mats, 1996: ”Från dialekt till sociolekt.” I: *Svenskan i tusen år: glimtar ur svenska språkets utveckling*. Red. Lena Moberg & Margareta Westman. Stockholm. (Populärvetenskaplig uppsats som främst riktar sig till den intresserade allmänheten. Behandlar på ett lättamt och intresseväckande sätt dialekternas utveckling ur ett historiskt perspektiv.) **L/E**

Trudgill, Peter, 1976: *Språk och social miljö. En introduktion till sociolingvistik*. Stockholm. (Översatt från engelskan av Margareta Thelander. Grundbok i språksociologi främst riktad till universitetsstuderande men med ett lättflytande språk och en åskådlighet i framställningen som gör att den fungerar väl även för den intresserade allmänheten. Tar i dialektkapitlet upp flera av de teorier och modeller som också återfinns i Trudgill och Chambers bok *Dialectology*, med den fördelen att språket här är svenska. Notera att exemplen är brittiska eller internationella.) **L/GyE**

Wessén, Elias, 1969: *Våra folk mål*. 9:e uppl. Stockholm. (Denna klassiska dialekthandbok behandlar dialekterna gruppvis och framhåller vilka drag som särskilt karaktäriserar sydsvenska mål, götamål, sveamål, norrländska mål, gotländska mål och östsvenska mål. Den rymmer också särskilda kapitel om övergripande frågor som exempelvis språkgränser och ordförråd.) **L/ev.GyE**

Westman, Margareta, 1995: *Språkets lustgård och djungel*. Stockholm. (Populärvetenskaplig bok riktad till den intresserade allmänheten. Tar på ett lättamt sätt upp språkets myllrande liv ur många olika perspektiv. Kapitlet ”Hur språket varierar” handlar om dialekter, sociolekter och kronolekter.) **L/E**

Läs – skönlitteratur

Efter varje tips anger vi från vilket landskap/vilken storstad dialekten i boken kommer. Observera att det finns stora skillnader mellan de skönlitterära verken i hur mycket dialekt som ingår. Svårighetsgraden på de dialektala inslagen skiftar också, både beroende på hur mycket just den dialekten skiljer sig från standardsvenskan (eller elevens egen dialekt) och hur många drag författaren har valt att ha med för att representera dialekten. De flesta verken har bara dialekt i dialogerna, men några har dialektala inslag även i andra delar av texten.

Bakhtiari, Marjaneh, 2008: *Kan du säga shibboleth?* Stockholm. (OBS: Enbart ljudboken inläst av Sanna Persson-Halapi 2008 har dialekt. Inläsaren växlat skickligt mellan olika typer av skånska, standardsvenska, bruten svenska, rosengårdssvenska, persiska och engelska. Rollfiguren Åke är ett exempel på en person som talar dialekt.) **L/GyE** (Skåne)

Cedervall, Marianne, 2008: *Svinhugg*. Stockholm. (Även som ljudbok inläst av Susanne Alving och Gun Olofsson 2009. Del 1 i serien om väninnorna Mirjam och Hervor. Del 2: *Svartvintern*, 2010 (utspelar sig i Norrland, färre dialektinslag). Del 3: *Spinnsidan*, 2011.) **L/GyE** (Gotland samt en aning norrländsk standard)

Ekman, Kerstin, 1974: *Häxringarna*. Stockholm. **L/GyE** (Södermanland)

Fröding, Gustaf, 1895-97: *Räggler å paschaser – på vårt mål tå en bonne*. Stockholm. **L/E** (Värmland)

Johansson, Elsie, 1998: *Mosippan*. Stockholm. (Även som ljudbok inläst av Johansson själv 2005. Del 2 i trilogin *Berättelsen om Nancy*. Del 1: *Glasfåglarna*, 1996. Del 3: *Nancy*, 2001.) **L/GyE** (Uppland)

Lagerlöf, Selma, 1921: ”Prinsessan av Babylonien”. I: *Troll och människor 2*. Stockholm. (Novell/saga.) **L/E** (Värmland)

Lidman, Sara, 1953: *Tjärdalen*. Stockholm. **L/GyE** (Västerbotten)

Lindgren, Torgny, 2003: *Berättelserna*. (Noveller från de tre tidigare novellsamlingarna *Merabs skönhet*, *Legender* och *I Brokiga Blads vatten*. Endast dialekt i vissa noveller, t.ex. ”Skräddar Molin”, ”Merabs skönhet”, ”Brev 1: Vatten”. Även som ljudbok inläst av Lindgren själv 2003.) **L/GyE** (Västerbotten)

Lindgren, Torgny, 1982: *Ormens väg på hälleberget*. Stockholm. (Även som ljudbok inläst av Lindgren själv 2005.) **L/GyE** (Västerbotten)

Lundell, Ulf, 1976: *Jack*. Stockholm. (Även som ljudbok inläst av Jonas Karlsson 2003.) **L/GyE** (Stockholm)

Moberg, Vilhelm, 1927: *Raskens. En soldatfamiljs historia*. Stockholm. **L/E** (Småland)

Moberg, Vilhelm, 1949: *Utvandrarna*. (Även som ljudbok inläst av Per Sjöstrand 2005.) **L/E** (Småland)

Nilsson Piraten, Fritiof, 1932: *Bombi Bitt och jag*. Stockholm. (Även som ljudbok inläst av Hans Alfredson 2006. Filmatiserad år 1968. OBS: Boken kan vara lite svår för högstadiel elever p.g.a. sitt lite ålderdomliga språk med exempelvis pluralböjda verb.) **L/E** (Skåne)

Olsson, Rut ”Puck”, 1987: *Mumunes Masse (Mormors katt)*. Älvdalen. (Mormors katt finns även översatt till 43 andra dialekter. Observera att dialekterna skiljer sig ganska mycket från standardspråket. *Katta hennars Mormora* på Burträskmål och *Kattgôbben Mormoras* på Ume/Sävarmål finns att köpa på vår [webbplats](#).) **L/E** (Dalarna, samt översatt till 43 andra dialekter)

Olsson, Rut ”Puck”, 1987: *Mier um Masse*. Älvdalen. (Även fortsättningen *Mer om katten* finns översatt till flera andra dialekter. Observera att dialekterna skiljer sig ganska mycket från standardspråket.) **L/E** (Dalarna, samt översatt till 7 andra dialekter)

Sjödin, Nicke, 1999: *Ett som anne*. Bjästa. (Underfundiga dikter att le åt.) **L/E** (Ångermanland)

Stoor, Stina, 2013: *Ojura*. (Novell.) **L/E** (Västerbotten)

Sund, Lars, 2007: *En lycklig liten ö*. Helsingfors. **L/GyE** (Österbotten)

Tunström, Göran, 1976: *Prästungen*. Stockholm. (Självbiografisk. Det går bra att läsa enbart enstaka kapitel som t.ex. Universums snabbaste man, eller Brylépuddingsövergreppet.) **L/GyE** (Värmland)

Törnqvist, Peter, 2009: *Kioskvridning 140 grader: en västern*. Stockholm. (Läs mer om boken och en intervju med författaren på vår [webbplats](#).) **L/GyE** (Småland)

Wennström, Annica, 2009: *Svart Kvar*. Stockholm. (Läs mer om boken och en intervju med författaren på vår [webbplats](#).) **L/GyE** (Västerbotten)

Annica Wennström vid intervjun.

Foto: Lovisa Alvtörn, Institutet för språk och folkminnen

Wikander, Ann-Marie, 2009: *Sigrid – röd som skam*. Skellefteå. (2011 kom fortsättningen *Sigrid – en skugga av blod*, och 2013 *Sigrid – blod är tjockare än vatten*.) **L/GyE** (Jämtland)

Östling, Pär, 2006: *Vi faller*. Stockholm. **L/GyE** (Hälsingland)

Läs – övrigt

Dialekter. (På vår sida *Dialekter* på Facebook kan du ta del av aktualiteter på och om dialekt. Vi tipsar om tidningsartiklar, musik, forskning, filmer, litteratur, debatter, tv-klipp m.m.) **L/GyE**

www.facebook.com/pages/Dialekter/133448573340027

Leinonen, Therese, 2010. *Vokaluttal i svenska dialekter*. (Leinonen ger i denna artikel exempel på resultaten från sin doktorsavhandling om vokaluttal i svenska dialekter. Hur uttalas t.ex. vokalerna i *nät* och *dör* i olika dialekter? Skiljer sig uttalet mellan äldre och yngre talare?) **L**

Språkbruk: <http://www.sprakbruk.fi/index.php?mid=2&pid=13&aid=3098>

Aktuellt dialektord. (På vår webbplats presenterar vi varje månad en ny populärvetenskaplig artikel om ett dialektalt ord eller uttryck.) **L/E**

<http://www.sprakochfolkminnen.se/sprak/dialekter/aktuellt-dialektord.html>

Snacka om tal! (Tema för skolelever om dialekter, finlandssvenska jämfört med sverigesvenska, ungdomsspråk och slang.) **L/E**

Svenska litteratursällskapet i Finland: <http://www.sls.fi/sv/arkiv/snacka-om-tal>

Svenska dialekter i Finland. (Faktatext om de svenska dialekterna i Finland.) **L/GyE**

Institutet för de inhemska språken:

http://www.sprakinstitutet.fi/sv/om_sprak/dialekter/de_svenska_dialekterna_i_finland

Om våra inspelningar och transkriptioner

De flesta dialektinspelningarna på vår webbplats är gjorda under andra halvan av 1900-talet och representerar ett äldre språkbruk. Det är främst äldre personer på landsbygden som medverkar. Syftet med att spela in dialekt har långt fram i tiden varit att samla in och bevara de äldsta exemplen på dialekt man kan hitta. Våra samlingar består därför till största delen av den här typen av inspelningar.

Du hittar inspelningarna på vår webbplats på sidan [Lyssna på dialekter](#).

Mer information om inspelningarna och transkriptionerna finns på webbplatsen. Till de inspelningar där det behövs finns transkriptionsnycklar med teckenförklaringar. Till de inspelningar som finns med i [Kartan](#) finns också lite mer förklarande text om inspelningarna, informanterna, ljudbearbetning och transkriptioner.

Lars Madsén intervjuar hemmansägare Johan Lundmark i Alunda socken i Uppland i september 1941.

Foto: Manne Eriksson. Institutet för språk och folkminnen.